

Ο Άγιος Ευφημιανός (Θεμωνιανός) της Λύσης

Ο ναός του Αγίου Ευφημιανού βρίσκεται περίπου 3 χιλιόμετρα στα νοτιοδυτικά της κωμόπολης της Λύσης (επαρχία Αμμοχώστου) και είναι ένας μικρός μονόκωρος ναός με τρούλλο. Σύμφωνα με κτητορική επιγραφή που υπήρχε στη βάση της αψίδας και καταστράφηκε από τους αρχαιοκάπηλους, γνωρίζουμε ότι ο ναός του Αγίου Θεμωνιανού αφιερώθηκε από τον ιερομόναχο Λαυρέντιο, ηγούμενο της μονής του Αγίου Ανδρόνικου.

Ο ναός διαστάσεων 7,5 X 3,5 μ. (χωρίς την αψίδα) είναι κτισμένος με ακατέργαστους ασβεστόλιθους, δίπλα από συστάδα ευκαλύπτων που αποτελούν όαση στο ερημικό τοπίο. Ο ναός ήταν κατάγραφος με τοιχογραφίες, οι οποίες είχαν πάθει μεγάλη φθορά από την υγρασία. Για το λόγο αυτό κρίθηκε αναγκαία η συντήρηση των τοιχογραφιών το 1973, ένα χρόνο πριν από την τουρκική εισβολή του 1974.

Οι τοιχογραφίες

Η τοιχογραφία που προέρχεται από τον τρούλλο του ναού απεικονίζει στο κέντρο του, τον Παντοκράτορα εγγεγραμμένο σε κύκλο διαμέτρου 1,94 μ. Σε ζώνη ύψους 0,83 μ. περιμετρικά από τον Παντοκράτο-

St Euphemianos (Themonianos) Church at Lyssi village

The Church of St Euphemianos is situated at about 3 kilometres southwest of Lyssi village in the Famagusta District and is a small single-aisled church with a dome. In accordance with the founders' inscription at the basis of the apse which was destroyed by the illicit dealers in antiquities, we know that the St Themonianos Church was dedicated by priest-monk Lavrentios, abbot of the Monastery of St Andronicos.

The church which is only 7.5 metres X 3.5 metres (without the apse) was built on rough lime-stone, next to a clump of eucalyptus trees, which is like an oasis in the lonesome landscape. The church was adorned with frescoes, which suffered the ravages of time due to humidity. For this reason the Department of Antiquities undertook the conservation of the frescoes in 1973, a year before the Turkish invasion of 1974.

The frescoes

The fresco coming from the dome of the Church depicts the Pantocrator at its centre, inscribed in a circle having a diameter of 1.94 cm. In a band of 0.83 cm height

ρα εικονίζεται η παράσταση της Ετοιμασίας του Θρόνου, η οποία περιβάλλεται από τη Θεοτόκο και τον άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο ακολουθούμενους από ιστάμενους δεόμενους αγγέλους.

Η άλλη τοιχογραφία προέρχεται από το τεταρτοσφαίριο της αψίδας και απεικονίζει τη Παναγία ιστάμενη στον τύπο της Βλαχερνίτισσας με τον Χριστό σε μέταλλο έμπροσθεν του στήθους της και με τα χέρια της υψωμένα σε στάση Δέησης, ανάμεσα στους αρχαγγέλους Γαβριήλ και Μιχαήλ. Μεγάλο τμήμα του σώματος του αρχαγγέλου Μιχαήλ είχε καταστραφεί στο παρελθόν από την υγρασία, αλλά το πρόσωπό του, όπως και η μορφή του Αρχαγγέλου Γαβριήλ είναι σε πολύ καλή κατάσταση.

Οι τοιχογραφίες του αγίου Ευφημιανού της Λύσης με το επιμελημένο σχέδιο, τις σωστές αναλογίες των μορφών, τη λεπτομερή απόδοση των χαρακτηριστικών των μορφών, τα αρμονικά χρώματα, την έντονη καλλιγραφική διάθεση στην απόδοση της γενειάδας και της κόμης του Χριστού, τη ραδινότητα των μορφών της αψίδας και τα γλυκά τους χρώματα, αποτελούν τους τελευταίους απόηχους της μεσοβυζαντινής ζωγραφικής στην Κύπρο. Οι τοιχογραφίες αυτές χρονολογούνται στο

round the Pantocrator the Preparation of the Throne is depicted, flanked by Virgin Mary and St John the Baptist, followed by standing angels who are praying.

The other fresco comes from the apse and depicts Virgin Mary standing, painted in the Blachernitissa manner, with Christ in a medallion in front her, and with her hands raised in supplication between Archangels Michael and Gabriel. A large part of Archangel's Michael torso had been destroyed in the past from humidity, but his face, as well as the form of Archangel Gabriel, are in very good condition.

The frescoes of St. Euphemianos, Lyssi, with the careful drawing, the correct proportions of the figures, the detailed rendition of the characteristics of the figures, the harmonious colours, the strong calligraphic rendition of the beard and the hair of Jesus, the suppleness of the figures in the apse and the light colours, constitute the last echoes of the paintings of mid-Byzantine era in Cyprus. These frescoes date to the third quarter of the 13th century and are classified among the characteristic works of maniera Cypria, the comparative art which developed in Cyprus under the Frankish rule during the 13th century.

The cutting, stealing and illegal export of the frescoes

In mid 1980 in addition to icons, the first frescoes and mosaics detached from church walls started to make their appearance in the international art markets. The first discovery, after the Kanakaria mosaics, was the 13th century frescoes from the apse and the dome of the church of St Euphemianos at Lyssi, which the Me-

trito τέταρτο του 13ου αιώνα και εντάσσονται στα χαρακτηριστικά έργα της maniera cypria, της συγκρητικής τέχνης που αναπτύσσεται στην Φραγκοκρατούμενη Κύπρο του 13ου αιώνα.

Ο τεμαχισμός, η κλοπή και η παράνομη εξαγωγή τους

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 άρχισαν να παρουσιάζονται στις διεθνείς αγορές εκτός από εικόνες και οι πρώτες αποτοιχισμένες τοιχογραφίες και ψηφιδωτά. Η πρώτη ανακάλυψη, μετά των ψηφιδωτών της Κανακαριάς, αφορούσε τις τοιχογραφίες 13ου αιώνα από την αψίδα και τον τρούλλο του ναού του Αγίου Ευφημιανού στη Λύση, που το Ίδρυμα Menil του Τέξας αγόρασε το 1985 από τον Τούρκο αρχαιοκάπηλο, Aydin Dikmen σε συνεννόηση με την Κυβέρνηση και την Εκκλησία της Κύπρου. Οι τοιχογραφίες αυτές, που χρονολογούνται στον 13ο αιώνα αποτοιχίστηκαν σε 38 τεμάχια με τρόπο επαγγελματικό από ομάδα αρχαιοκαπήλων με επικεφαλής τον γνωστό από την υπόθεση του Μονάχου τούρκο αρχαιοκάπηλο Αϊντίν Ντικμέν και μαρτυρούν την βάνουση καταστροφή της πολιτιστικής μας κληρονομιάς από Τούρκους αρχαιοκάπηλους στο κατεχόμενο από τα τουρκικά στρατεύματα τμήμα της Κύπρου, καθώς επίσης και τη συμμετοχή και την υποστήριξη του τουρκικού στρατού στη Λεπλάσια, αφού η εκκλησία του Αγίου Ευφημιανού βρισκόταν σε στρατιωτική περιοχή. Με τη συγκατάθεση του Αρχιεπισκόπου Χρυσόστομου Α', το Ίδρυμα De Menil έκτισε εκεί μικρό παρεκκλήσιο-μουσείο, στο οποίο τοποθετήθηκαν οι τοιχογραφίες μετά τη συντήρησή τους και συναρμολόγησή τους που διάρρηξε από το 1984 μέχρι το 1988. Με συμφωνία που υπεγράφη το 1986 και τροποποιήθηκε το 1992 μεταξύ της Εκκλησίας

nil Foundation in Texas, following consultations with the Government and the Church of Cyprus, bought in 1985 from Aydin Dikmen, a Turkish dealer in illicit antiquities. These frescoes dating to the 13th Century AD were detached from the walls of the church and cut in 38 pieces in a professional manner by a group of thieves, headed by Aydin Dikmen the well known from the Munich case dealer in illicit antiquities. This attests to the brutal destruction of Cyprus cultural heritage by Turkish illicit antiquities dealers in the Turkish-held part of Cyprus and also to the participation and support given by the Turkish occupation army in the looting, given that St. Eufemianos Church is situated in a military area. With the consent of Archbishop Chrysostomos A', the De Menil Foundation built a small chapel-museum in which the frescoes were placed following their conservation and piecing together which lasted from 1984

της Κύπρου και του Ιδρύματος De Menil, το Ίδρυμα ανέλαβε για περίοδο είκοσι ετών την κηδεμονία των τοιχογραφιών, ως αντάλλαγμα για τα έξοδα επιστημονικής συντήρησης και αποκατάστασης των τοιχογραφιών. Βάσει της τελικής συμφωνίας προβλεπόταν η επιστροφή των τοιχογραφιών στην Κύπρο από το Χιούστον με τη λήξη της συμφωνίας τον Φεβρουάριο του 2012.

Ο επαναπατρισμός τους

Οι τοιχογραφίες επαναπατρίστηκαν από τις ΗΠΑ στις 16 Μαρτίου 2012 ύστερα από συντονισμένες προσπάθειες της Εκκλησίας της Κύπρου και των Αρχών της Κυπριακής Δημοκρατίας και τοποθετήκαν για προσωρινή έκθεση στο Βυζαντινό Μουσείο του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' έως την ημέρα της απελευθέρωσης της τουρκοκρατούμενης κωμόπολης της Λύσης, στην οποία βρίσκεται ο λεηλατημένος ναός του Αγίου Ευφημιανού.

to 1988. Under an agreement signed in 1986 and amended in 1992 between the Church of Cyprus and the De Menil Foundation, the Foundation took over the custody of the frescoes for a period of 20 years, in exchange for the costs of scientific conservation and restoration of the frescoes. The final agreement envisaged the return of the frescoes from Houston to Cyprus at the expiry of the agreement in February 2012.

The frescoes were repatriated from the United States on 16 March 2012, following coordinated efforts by the Church of Cyprus and the authorities of the Republic of Cyprus and are temporarily exhibited at the Byzantine Museum of Archbishop Makarios III Foundation, until the day the Turkish-held township of Lyssi, where the looted St Euphemianos church is situated, is liberated.

Πλατεία Αρχιεπισκόπου Κυπριανού,
Τ.Θ. 21269, 1505 Λευκωσία Κύπρος,
Τηλ. 22430008, Τηλεομ. 22430667, www.makariosfoundation.org.cy

Plateia Archiepiskopou Kyprianou,
P.O.Box 21269, 1505 Lefkosia Cyprus,
Tel. 22430008, Fax. 22430667, www.makariosfoundation.org.cy

Ο επαναπατρισμός των τοιχογραφιών του Αγίου Ευφημιανού, Λύσης

The repatriation of the Saint Euphemianos frescoes, Lyssi

Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'
Βυζαντινό Μουσείο και Πινακοθήκη
Archbishop Makarios III Foundation
Byzantine Museum and Art Gallery